
Mubina Moker

SEJRISULUK ŠEJHA KAIMIJE u svjetlu njegova odnosa prema ženama-sufijama

Rezime

Drugu polovinu 17. stoljeća obilježila je pojava jedne od najmarkantnijih ličnosti u kulturi Bosne i Hercegovine čija duhovna obzorja daleko nadilaze geografsko-povijesni okvir u kojem je živjela i djelovala. Riječ je o šejhu i pjesniku Hasanu Kaimiji poznatom i kao Kaimi Baba. Radovi koji su o Kaimiji do sada objavljeni kod nas odslikavaju jedno šarenilo različitih, štaviše, potpuno oprečnih mišljenja o njegovoj ličnosti, životu, radu; o njegovom tesavufskome svjetonazoru iskazanom kroz poeziju. Predmet ovoga rada neće biti šejh Kaimijin poetski opus, već ćemo nastojati, koliko nam to veoma oskudni povijesni podaci budu dopuštali, dati sažeti prikaz šejh Kaimijina životopisa i njegova sazrijevanja na stazi *sejrisuluka* kako bismo odagnali barem neke nedoumice u pogledu njegove ličnosti. Posebno ćemo obraditi jedan po nama iznimno bitan i zanimljiv, ali nedovoljno istražen segment njegova društvenoga djelovanja, a to je duhovni odgoj i upućivanje (*iršād*) ženā-derviša.

Ključne riječi: Šejh Hasan Kaimija, Kaimi Baba, Sejrisuluk, Hadži Sinanova tekija, Vekilhana, Badžijanije.

1. Životopis

Veoma oskudni povijesni podaci ne dopuštaju nam da u potpunosti rasvijetlimo životnu stazu šejha Hasana Kaimije. Zna se da je rođen u Sarajevu, u prvoj polovini XVII stoljeća. Hamid Dizdar navodi podatak da je šejh Hasan Kaimija rođen između 1625. i 1635. god.¹

Obrazovanje je započeo u rodnome gradu, a nastavio ga u Užicu kod učenoga šejha Muslihuddina Užičanina. Nakon što je upotpunio duhovna saznanja i spoznaje vraća se u Sarajevo. Postaje šejhom Hadži Sinanove tekije i svoje bogato znanje prenosi muridima, dervišima i svim ljudima, poklonicima lijepo riječi i viših duhovnih spoznaja.

Također, ono što se pouzdano zna, jeste da je zadnje godine svoga života proveo u Zvorniku gdje je i umro 1691/92. god. Razlozi šejh Kaimijina protjerivanja ili preseljenja u Zvornik zakriveni su velom tajne i temelje se više na pretpostavkama negoli na stvarnim povijesnim činjenicama. Naime, 1681. god. u Sarajevu je izbila pobuna seljaka iz okoline grada i gradske sirotinje izazvana izuzetno teškim stanjem u zemlji. Ta je godina bila veoma sušna. Obilježili su je glad i kuga koje su harale, ne samo Sarajevom, već cijelom Bosnom. Prepostavlja se da je u ovoj pobuni koja je kulminirala ubistvom kadije Omer efendije i njegova zamjenika - *naiba* Ahmed efendije, učestvovao i šejh Hasan Kaimija, mada ne postoje povijesni dokumenti koji bi potvrdili ovo stajalište, te da je to bilo razlogom njegova protjerivanja u Zvornik. Neki čak idu dotle da ga smatraju vođom pobune s obzirom na to da je bio izuzetno cijenjen i poštovan i da je uživao veliki ugled među običnim siromašnim narodom.²

Zvornik je u to vrijeme slovio kao važno središte osmanske vlasti³, te nije slučajno da je šejh Kaimija u njemu proveo ostatak života. Sahranjen je u turbetu u selu Kula, iznad Zvornika.

2. Šejh Kaimijin sejrissuluk

Da je šejh Kaimija bio putnik duhovne staze svjedoči njegov poetski pseudonim *Kaimi* koji se usljed fono-morfološke adaptacije riječi koje su iz

¹ Vidjeti: Hamid Dizdar, "Pjesnik Hasan Kaimija vođa pobunjenih seljaka i zanatlija u XVII vijeku", u: *GVIS-a*, II/1951., br. 4-6, str. 140.

² Ibid, str. 144 –146.

³ Jasna Šamić, "Hasan Kaimi Baba: Život i djelo", u: *Treći program Radio-Sarajeva*, br. 47, str. 419.

turskog prešle u bosanski jezik, u našem jeziku izgovara Kaimija⁴. Pseudonim ukazuje na iskustvo osamljivanja - *halveta*, duhovnoga i tjelesnoga, koje predstavlja nezaobilaznu etapu na stazi *sejrisuluka*, te ga je svakako morao proživjeti i Kaimija da bi postao šejhom i bio sposoban duhovno odgajati i upućivati druge. Na ovo stajalište navodi nas značenje pseudonima Kaimija. Naime, u lingvistici *kaim* (qā'im – قائم) je particip aktivni od arapskog glagola قام _' u značenju: *ustati, (po)dignuti se; uspraviti se; stajati*;⁵ te bi Kaimija značilo: onaj koji stoji. Šejh Kaimijin poetski pseudonim nam ukazuje da je on proveo halvet u ***budnome*** stanju.

Veoma je osjetljivo i delikatno govoriti o šejh Kaimijinome *sejrisuluku* s obzirom na to da ne raspoložemo sa dovoljno povijesnih fakata, te su se stoga književni povjesničari i orijentalisti, kako naši tako i turski, razišli u mišljenjima u pogledu Kaimijina duhovnoga obrazovanja i usavršavanja. U pogledu ovoga može se izdvojiti nekoliko stajališta.

Safvet - beg Bašagić smatra ga pripadnikom halvetijskoga derviškoga reda⁶, a njegovo mišljenje dijele Safai, Šejhi i Mehmed Surejja.⁷

Mehmed Tahir⁸ zastupa stajalište da je pripadao kaderijskome derviškome redu;

dok rahmetli dr. Džemal Čehajić,⁹ dr. Fehim Nametak¹⁰ i dr. Jasna Šamić ističu da je bio pripadnikom oba derviška reda, i halvetijskoga i kaderijskoga, mada je ova potonja ipak ostala u dilemi kojem od ova dva reda je šejh Kaimija uistinu pripadao i da li je, zapravo, zanemario halvetijski red.¹¹

⁴ Mi smo se u ovome radu opredijelili za varijantu Kaimija, tj. za bosanski izgovor pseudonima Kaimi.

⁵ Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik* (Sarajevo: El-Kalem, 1997., str. 1248).

⁶ Vidjeti: Bašagić, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini* (Zagreb: Matica Hrvatska (izvanredno izdanje), 1931., str. 38).

⁷ Vidjeti: Mehmed Handžić, *Teme iz historije i književnosti*, Izabrana djela Mehmeda Handžića, knjiga 1 (Sarajevo: Ogledalo, 1999., str. 415).

⁸ Vidjeti: Mehmed Tahir Bursali, *Osmanli Muellifleri*, svezak 1, str. 137; cit. prema: Džemal Čehajić, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama* (Sarajevo: Orijentalni institut, 1986., str. 139).

⁹ Vidjeti: Džemal Čehajić, *Derviški redovi...*, str. 140.

¹⁰ Vidjeti: Fehim Nametak, *Pregled književnog stvaranja bosansko-hercegovačkih muslimana na turskom jeziku* (Sarajevo: El-Kalem, 1989., str. 119-120); Fehim Nametak, *Divanska književnost Bošnjaka* (Sarajevo: Orijentalni institut, 1997., str. 53 i 116).

¹¹ Vidjeti: Jasna Šamić, "Kaimi, Bosanski pjesnik, mistik, iz 17. vijeka-Uvodna kasida

Na temelju do sada objavljenih radova, šejh Kaimijin duhovni put bi se mogao sažeti u ovih nekoliko rečenica: Svoje početno i temeljno obrazovanje Hasan Kaimija je stekao u Sarajevu. Nošen željom za upotpunjavanjem duhovnih spoznaja odlazi u Sofiju gdje postaje muridom halvetijskoga šejha Muslihuddina Užičanina. Nakon što mu je šejh dodijelio titulu namjesnika-*halife*¹² halvetijskoga reda, vraća se u Sarajevo. Po povratku, postavljen je za šejha Hadži Sinanove tekije koja je pripadala kaderijskome derviškome redu.

Iz navedenog se stiče utisak da je Hasan Kaimija svoju prvu duhovnu naobrazbu stekao kao pripadnik halvetijskoga reda te da je, potom, ne zna se kada zbog nepostojanja povijesnih dokumenata o Hadži Sinanovoj tekiji, prije njegova postavljenja za šejha,¹³ pristupio kaderijskome tarikatu.

Prema skromnome mišljenju autorice, Hasan Kaimija je izvorno pripadao derviškome redu *kaderija* što nam se kao logičan zaključak nameće iz nekoliko razloga:

smatramo da je za duhovno oblikovanje osobe na početku njenoga *sejrisuluka* od presudnoga značaja inicirajući poticaj prvoga učitelja čije riječi i učenje se duboko utiskuju u dotada čistu, neispisanu ploču salikova srca. Stoga je vrlo moguće da je Kaimijin prvi učitelj pripadao kaderijskome tarikatu.¹⁴ Da je Kaimija izvorno bio halvetijski derviš vjerovatno bi to negdje istakao, a i utjecaj toga učenja bi se reflektirao u njegovoj poeziji;

Kaimija, međutim, eksplicite ističe: *Naš je pir šejh Abdul Kadir*,¹⁵

Prema riječima dr. Jasne Šamić sve pjesme iz Kaimijina Divana I posvećene su utemeljitelju kaderijskoga derviškoga reda Abdul Kadiru

Divana”, u: *Treći program Radio- Sarajeva*, VIII/1979., br. 24, str. 520.

¹² Šejh Fejzulah efendija Hadžibajrić objašnjavajući pojam *halifa* između ostalog navodi: *Halifom postaje i onaj salik koji se osposobi za šejha. U tom slučaju se radi o šejhovom namjesniku (halifi) i namjesništvu na upućivanje i funkcije šejha*; vidjeti: Fejzulah Hadžibajrić, “Mali rječnik sufijско-tarikatskih izraza”, u: *Tesawwuf – Islamska mistika*, (Zagreb: Zagrebačka džamija, 1989., str. 190).

¹³ Hasan Kaimija je prvi poznati šejh Hadži Sinanove tekije jer su svi raniji dokumenti izgorjeli u napadu princa Eugena Savojskog na Sarajevo 1697. god.; vidjeti: Mehmed efendija Kalabić, “Hadži Sinanova tekija u Sarajevu”, u: *Glasnik Zemaljskog muzeja*, II/ 1890., sveska 11, str. 146.

¹⁴ Hamid Dizdar navodi podatak baziran na tradiciji sarajevskih derviša kaderijskoga tarikata da je Hasan Kaimija proveo kao mladi murid nekoliko godina kod nekoga šejha Ankarevije u jednoj sarajevskoj tekiji; vidjeti: Dizdar, “Pjesnik Hasan Kaimija...”, str. 141.

¹⁵ Mehmed Tahir Bursali, *Osmanli Muellifleri*, svezak 1, str. 137; cit. prema: Čehajić, *Derviški redovi...*, str. 139.

Gejlaniju, odnosno učitelju *koji nam je svojim znanjem i riječima objelodanio Istinu*,¹⁶

Na rukopisu Kaimijina Divana pohranjenog u kairskoj biblioteci Dār al-kutub al-Misri, pod brojem 6798, a čije fotokopije posjeduje Orijentalni institut u Sarajevu, stoji: *Ova poema pripada šejhu Hasanu ef. poznatom kao Al-Kaimi Al-Kaderi podrijetlom Sarajliji, zakopanom u gradu Zvorniku preko puta gornje tvrđave*.¹⁷

Međutim, prateći daljnje duhovno upotpunjavanje šejha Hasana Kaimije na stazi *sejrisuluk*, uočavaju se dvije nelogičnosti koje se provlače u svim autorici dostupnim radovima napisanim o Kaimi Babi na bosanskome jeziku.

Prvo, u svim izvorima navodi se podatak da je šejh Kaimija svoj *sejrisuluk* nastavio u **Sofiji** kao murid halvetijskoga šejha Muslihuddina porijeklom iz Užica. Smatramo da je Kaimi Babina duhovna potraga nastavljena u **Užicu**, a ne u Sofiji, iz razloga što je Muslihuddin Užičanin obavljao dužnost šejha halvetijske tekije u Užicu. Sasvim je izvjesno da je šejh Užičanin proveo u Sofiji određeni period života kao murid učenoga halvetijskoga šejha Bali efendije iz Sofije, ali je, također, izvjesno da se, nakon što je pod duhovnom paskom šejha Bali efendije proputovao stazom duhovnoga upotpunjavanja i dobio od njega *idžazetnamu na iršad*, vratio u Užice gdje je postavljen za šejha halvetijske tekije. Muslihuddin Užičanin je, dakle, samo kao ovlaštenu šejh sa *idžazetnamom*, tj. po povratku u Užice, mogao duhovno odgajati i upućivati druge, pa tako i Kaimi Babu, dočim je njegov boravak u Sofiji imao za cilj vlastito duhovno samoupotpunjavanje. Sa druge strane, Kaimi Baba je kod šejha Užičanina došao kada je ovaj već bio u podmakloj životnoj dobi, te se i iz ovoga može zaključiti da je on tada živio u Užicu i da je bio šejh halvetijske tekije u tome gradu. Iz razloga koje smo naveli čini nam se logičnijim i prihvatljivijim da je Kaimi Babin *sejrisuluk* nastavljen u Užicu.

Druga nelogičnost odnosi se na životni vijek šejha Muslihuddina Užičanina i dovodi u pitanje tvrdnju da je Hasan Kaimija od njega dobio titulu *halife* halvetijskoga derviškoga reda. Naime, prof. Džemal Čehajić kao godinu smrti šejha Užičanina navodi 1642.¹⁸ Usporedimo li ovu godinu sa mogućim

¹⁶ Jasna Šamić, "Kaimijina kasida na -ari iz njegovog djela Vāridāt", u: *POF*, br. 35 (Sarajevo: Orijentalni institut, 1986., str. 52 i 64).

¹⁷ Fehim Nametak, "Uvodni stihovi Kaimijina Divana", u: *Anali GHB*, Knjiga II i III/1974., str. 73.

¹⁸ Vidjeti: Čehajić, *Derviški redovi...*, str. 106.

periodom rođenja Kaimi Babe (prva polovina XVII st., ili, prema Hamidu Dizdaru, između 1625. i 1635. god.) uočiti ćemo da je Kaimi Baba 1642. god. bio veoma mlad, te je gotovo nevjerovatno da je u tako mladoj životnoj dobi mogao proći sve temeljne mekame na stazi duhovnoga sazrijevanja i od šejha Užičanina dobiti dozvolu (*izun*) za odgajanje i upućivanje muridā.

Sasvim je moguće da se Hasan Kaimija, u potrazi za znanjem, zaputio kod halvetijskoga¹⁹ šejha Muslihuddina iz Užica što predstavlja sasvim normalan i prirodan slijed stvari u njegovu *sejrisuluku*. Za upotpunjavanje već stečenih duhovnih spoznaja kao dervišu kaderijskoga tarikata Kaimi Babi je bila potrebna duhovno snažna i stamena, a istovremeno obrazovana osoba, a šejh Muslihuddin Užičanin je slovio kao jedan od najglasovitijih učenjaka i mistika svoga doba, što nimalo ne čudi s obzirom na to da mu je učitelj, kako smo kazali, bio učeni šejh Bali efendija iz Sofije.²⁰ Šejh Muslihuddin Užičanin autor je *Poslanice o potvrdi glasnoga zikra i sufijskoga semaa*.²¹ Ali sama činjenica da je Kaimi Baba izvjestan period života proveo kod šejha Užičanina kao njegov murid ne mora navoditi na zaključak da mu je baš on i dodijelio titulu halife.

Postoji još jedan naoko beznačajan, ali iznimno bitan detalj o šejh Kaimijinoj ličnosti na koji nailazimo u jednom stihu ode pohvalnice ispjevane njemu u čast, pjesnika Mula Muhtarija, u kojem se Kaimi Baba uspoređuje sa *Uvejsom Karnijem*.

*Šah derviša pokrajine Jemena
Zaljubljenik poslanika Muhammeda
Bješe Uvejs al Karni
Za života, ogrtač mu je sličio ćefinu*

¹⁹ Svi sunijski derviški redovi sačinjavaju jednu cjelinu, te je dopušten prijelaz iz jednog reda u drugi, kao što se može posjedovati dozvola (*izun*) za upućivanje (*iršād*) od više derviških redova. Neznatne razlike odnose se na metod podučavanja muridā u zavisnosti od shvaćanja šejha koji vodi tarikat; vidjeti: Adil Abdurahman Čokić, poglavlje: "Tarik i tarikat", Šejhul-Ekber Muhjuddin Arebi, preštampano iz *Novog Behara*, god. IX, br. 19-24, str. 9-14; Fejzulah Hadžibajrić, "Tarikat kao zaboravljeni dragulj", u: *Islamska misao*, XI/1989., br. 129, str. 20.

²⁰ Bali efendija je iza sebe ostavio značajno djelo *Šarh-i Fusūsil- hikem*, Komentar na Ibn Arebijev Fusūs; vidjeti: Čehajić, *Derviški redovi...*, str. 119.

²¹ Handžić, *Teme iz historije i književnosti*, knjiga 1, str. 296; Hazim Šabanović, *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima* (Sarajevo: Svjetlost, 1973., str. 248); Čehajić, *Derviški redovi...*, str. 121.

*Poslije, grob mu bješe nalik tuge domu.
Ima li u Bosni njemu ravan?
Jedini mu sličan, to je derviš Hasan²²*

Ovaj detalj bi mogao ukazivati na pretpostavku da je šejh Kaimija bio *uvejsija*²³ što ne treba, a priori, odbaciti s obzirom na mnoge nepoznanice koje skrivaju njegovu duhovnu genealogiju.

Ono što je bitno naglasiti jeste da je Hasan Kaimija bio ovlaštenu šejh sa *idžazetnamom na iršad* kaderijskoga i halvetijskoga tarikata. Ovu činjenicu ističemo stoga što smatramo neutemeljenim tvrdnje nekih istraživača šejh Kaimijina života i djela da su njegovi sljedbenici bili *primitivni i neobrazovani*²⁴. U prilog neprihvatanju ovakvih proizvoljnih stajališta navest ćemo i podatak da su pripadnici halvetijskoga derviškoga reda, na šta upućuju i šturi podaci o dva spomenuta šejha, bili veoma obrazovani i da su, uglavnom, dolazili iz redova uleme. Primjerice, halvetijska tekija u Užicu je tradicionalno bila poznata po izučavanju tefsira Kur'ana i hadisa. Ako imamo sasvim pouzdana saznanja da je šejh Hasan Kaimija bio murid učenoga šejha Muslihuddina Užičanina, onda nema nikakve dvojbe da je i on bio izuzetno obrazovan, dobar poznavalac teoloških znanosti i tesavufskoga učenja pogotovu što učenik, barem kad je o tarikatu riječ, treba biti *ogledalo* učitelja. U prilog

²² Prijevod stihova prof. Saliha Trake i prof. Lamije Hadžiosmanović cit. prema: Fehim Nametak, *Divanska književnost Bošnjaka* (Sarajevo: Orijentalni institut, 1997., str. 52-53).

²³ Uvejsije koji se tako nazivaju po Uvejsu Karniju porijeklom iz Jemena za kojega je hazreti Poslanik kazao da je najbolji sljedbenik (*tabi'in*) su putnici sufijske staze koji, izvanjski motreno, nemaju živoga vodiča-šejha. Duhovno se, pak, vezuju za nekoga od šejhova tako da se proces njihova odgajanja i sazrijevanja u *sejrisuluku* odvija pod djelovanjem duhovne snage (*himmata*) toga šejha. Nakon što su proputovali svim mekamima na stazi *sejrisuluka*, formalno se mogu vezati za nekoga od šejhova svoga doba kako bi bili zadovoljeni uvjeti neophodni za duhovni odgoj i upućivanje (*iršād*) drugih. O uvejsijama je veoma lijepo objašnjenje dao i šejh Attār, te smatramo korisnim prenijeti i njegove riječi: "Znaj da postoji skupina koju nazivaju uvejsijama. Oni Uvejsa drže za svog prvaka. Nastoje u sebi izgraditi poslaničku ćud bez posrednika, baš kao što je to učinio Uvejs Karni iako nikad nije vidio Poslanika, *sallallahu alejhi ve sellem*. Odgojio je sebe poslanički i disao s Istinom. A veličanstven je to i uzvišen stupanj. Ko takvo što uspijeva i tako visoko seže?! Allahov je to dar, koji On daje kome hoće!", Attār, Spomenica Dobrih (*Spomen na Uvejsa Karnija, Allah mu se smilovao*), preveo sa perzijskoga: Muamer Kodrić (Sarajevo: Kulturni centar ambasade I.R. Iran u BiH, 2004., str.48).

²⁴ Vidjeti: Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, (Sarajevo: Svjetlost, 1986., str. 98); Hazim Šabanović, *Književnost muslimana u BiH na orijentalnim jezicima*, str. 354.

ovome stajalištu navest ćemo i podatak da je Hadži Sinanova tekija, čiji je prvi poznati šejh bio Hasan Kaimija, slovila ne samo kao mjesto održavanja zikra u skladu sa principima kaderijskoga derviškoga reda, već i kao središte širenja tesavufskoga učenja gdje su se tumačila najznačajnija sufijska djela pisana na perzijskome, turskome i arapskome jeziku.²⁵

Ovdje želimo naglasiti, a s obzirom na to da je Kaimi Baba, kako smo kazali, bio prvi poznati šejh Hadži Sinanove tekije, da je nesporno postojao dokument na osnovu kojega je on postavljen za šejha u ovoj tekiji, ali je najvjerojatnije izgorio u požaru iz 1697. god.²⁶

3. Šejh Kaimijin odnos prema ženama - sufijama

U okviru aktivnosti koje je iziskivao njegov položaj šejha Hadži Sinanove tekije, Hasan Kaimija je posebnu pažnju posvećivao duhovnome odgoju i upućivanju (*iršād*) ženā. Ovaj segment, mogli bismo kazati, Kaimijina društvenoga djelovanja, osim što govori o duhovnoj snazi i veličini njegove ličnosti, ukazuje, također, da je po svom načinu razmišljanja, poimanja života i svijeta, on bio daleko ispred svoga vremena. Nastojeći da duhovno pripravnice žene osposobi za stupanje na stazu *sejrisuluka*, šejh Kaimija je na najljepši način iznova potvrdio izuzetno dobro poznavanje tesavufskoga učenja nastojeći ga i kroz pravilan odnos prema ženi oživjeti u praktičnome životu. Znao je šejh Kaimija, kao vrstan poznavalac sufijske literature, što je jasno zamjetljivo iz njegove mistične poezije, da putovanje tarikatskom stazom nije ekskluzivitet namijenjen isključivo muškarcima nego da i žena obdarena visokim duhovnim pregnućima može i treba, rame uz rame sa muškarcima, odvažno kročiti ovom stazom.²⁷ Dakle, pripadnost muškom

²⁵ Vidjeti: Čehajić, *Derviški redovi...*, str. 126.

²⁶ Kako mi je u razgovoru od 17. 05. 2009. god. (nedjelja) kazao hadži Sead Halilagić ovaj dokument se naziva *Dekret o postavljenju za šejha Tekije*. Šejh ne može po vlastitome nahođenju "sjesti" na šejhovski post, nego ga stariji po ovlaštenju uz određeni ceremonijal postavlja za šejha Tekije.

²⁷ Kajseri u komentaru poglavlja o poslaniku Muhammedu, alejhisselam, Ibn Arebijeva *Fususul-hikema* ističe da u suštastvenom smislu ne postoji razlika između žene i muškarca, odnosno da su i jedno i drugo istovjetni po svojoj biti, a da se razlika manifestuje u njihovu izvanjskome očitovanju. Stoga što oboje posjeduju jedinstveni dragulj čija zbilja je nepromjenljiva sve duhovne postaje (*maqāmāt*) koje stoje pred muškarcem, jednako tako stoje i pred ženom; vidjeti: Qaysari, *Šarhol-Qaysari 'alā Fosūsol-hekam* (Qom: Entešārāt-e Bīdār, 1920/1299, str. 473 i 478).

ili ženskom spolu ne igra nikakvu ulogu na tarikatskoj stazi približavanja uzvišenom Stvoritelju. Vrlo je moguće da je šejh Kaimija čitao i Attārovu *Tezkiru evlijā*, kao jedno od temeljnih obrazovnih sufijskih izvora, budući da ovoga znamenitog perzijskog pjesnika spominje u svojim stihovima,²⁸ te da mu je stoga vjerovatno bilo poznato da je Attār i jednu ženu-sufiju, Rabiju Adeviju, spomenuo u ovome djelu obrazlažući to slijedećim riječima: *Ako neko prigovori: Zašto si je spomenuo među safovima muškaraca, moj odgovor je sadržan u riječima gospodina vjerovjesnikā, alejhisselam, koji kaže: Zaista Allah ne gleda u vaša lica (vanjštinu)...(jer) djelo se ne vrijednuje po vanjštini već prema nakani...Ako žena bude muški odvažna na Božijem putu ne treba je posmatrati kao ženu...*²⁹

Ovaj nešto duži uvod bio je potreban stoga da bismo razumjeli razloge zbog kojih je šejh Kaimija svoju kuću smjestenu u Ajas-pašinoj mahali na desnoj strani ulice Ćumurije, 1660. god.³⁰ uvakufio za tekiju, odnosno, *vekilhanu*. Semantika riječi *vekilhana*³¹ upućuje na zaključak da se u šejh Kaiminoj *vekilhani* održavao zikr za žene. U prilog ovome stajalištu ide podatak koji, pozivajući se na Katalog Saliha Bajrama Kalabe iz 1276.H.g./ 1859.-1860. god., navodi dr. Muhamed Hadžijahić. U Katalogu se među grobovima svetih žena-evlija kao o mjestima hodočašća (*zijaretgāh*), spominje i grob Kaimi-babine žene u dvorištu njegove *vekilhane*.³² Ovaj podatak bi mogao upućivati na dvije činjenice: prvu da je šejh Kaimijina žena kročila stazom *sejrisuluka* i da je bila sljedbenica najvjerovatnije derviškoga reda kaderija, jer je sasvim prirodno i logično da je slijedila tarikat svoga muža, i drugu: da je dosegnula visok duhovni stepen, inače njen grob ne bi bio spomenut kao mjesto hodočašća. Upravo ova potonja činjenica ukazuje na mogućnost

²⁸ Šamić, "Kaimijina kasida na -ari...", stih 17, str. 64.

²⁹ 'Attār, *Spomen na Rabiju*, u: Tazkeratol-awliyā, kritičko izdanje R. Nicholson (Tehrān: Entešārāt-e Asātīr, 2000/1379, str. 128-143); i također: 'Attār, Spomenica dobrih (*Spomen na Rabiju*)..., str. 82-98.

³⁰ Rahmetli, dr. Džemal Ćehajić navodi 1664. kao godinu uvakufljenja tekije; vidjeti: Ćehajić, *Derviški redovi...*, str. 47; isti podatak navodi i Mehmed Handžić; vidjeti: Handžić, *Teme iz historije i književnosti*, knjiga 1, str. 416.

³¹ Arapsko-perzijska složenica nastala od riječi *wakīl*-zamjenik, opunomoćenik, zastupnik šejha i *xāne*- kuća. *Vekilhana* bi, dakle, bila mjesto gdje se obavlja zikr pod vođstvom šejhova zastupnika.

³² Muhamed Hadžijahić, "Badžijanije u Sarajevu i Bosni", u: *Anali GHB*, Knjiga VII-VIII/1982., str. 118.

da je šejh Kaimijina žena, uz njegovo dopuštenje (*izun*) predvodila zikr za žene u *vekilhani*.

Naime, da bi jedna žena-derviš bila duhovno pripravna predvoditi zajednički zikr za žene, pratiti njihov duhovni napredak i biti posrednik u njihovu komuniciranju sa šejhom, ona osim ispunjenja svih dužnosti propisanih Šerijatom treba zadovoljiti i dodatne uvjete:

- da dobro poznaje Šerijat, a posebno fikhska pitanja koja se odnose na lična zaduženja ženā;
- da svojim akaidom, riječju i djelom potvrđuje Kur'an i sunnet;
- da je striktna i dosljedna u izvršavanju naređenog, a čuvanju od zabranjenog, uz ostavljanje sumnjivog;
- da se suzdržava od dunjaluka, osim u onome što je neophodno za normalan život;
- da govori samo o dobru ili da odgovori na pitanje ako je upitana;
- da je iskrena i povjerljiva osoba;
- da pomaže druge žene materijalno i duhovno njegujući iskreno prijateljstvo sa njima;
- da je u *sejri suluku* na razini srednjega murida (*evsat*) tj. da je barem na duhovnoj postaji nadahnute duše (*nefs-i mulhime*), a poželjno je da je dosegнула postaju smirene duše (*nefs-i mutmeinne*).³³

Svi naprijed pobrojani uvjeti potvrda su duhovne zrelosti šejh Kaimijine žene i njezine duhovne osposobljenosti za vođenje ženskoga zikra u šejhovo *vekilhani*.

Tragom nekih navoda na koje smo naišli u literaturi da je šejh Kaimijina žena bila njegov **vekil**³⁴ u *vekilhani*, kao predvodnica ženskoga zikra, dužni smo dati slijedeće pojašnjenje: žena ne može dobiti titulu šejha, niti može biti šejhov vekil iz razloga što ne može biti imam u namazu. Ovo je uvjetovano fizičkom konstitucijom žene koja u stanjima hajza ili nifasa, kako nalaže šerijatska odredba, ne može obavljati namaz. Iz ovoga slijedi da žena ne može

³³ Sa uvjetima koje mora ispunjavati žena-derviš kako bi, uz šejhovo dopuštenje, mogla predvoditi zajednički ženski zikr upoznao me hadži Sead Halilagić u razgovoru od 05.10.2009. (ponedjeljak).

³⁴ Muhamed Hadžijahić, "Badžijanije u Sarajevu i Bosni", str. 123-130.

u svakome trenutku svoga života vršiti upućivanje (*iršād*) drugih žena, budući da u spomenutim stanjima nije pripravna primiti Božije nadahnuće, što je nužan preduvjet da bi *iršād* bio istinit. Duhovno odgojena i osposobljena žena može, dakle, predvoditi zajednički zikr za žene, pratiti njihov napredak na stazi *sejrisuluka* i o tome informirati šejha kao i prenositi šejhove upute njima. Ona, također, može davati određena pojašnjenja ali samo za ona duhovna stanja koja je i sama iskusila. Za pojašnjenje svih ostalih stanja ona je samo **posrednica šejha** u njegovu komuniciranju sa drugim ženama, a nikako ne, naglašavamo to, njegov vekil.

Rahmetli prof. Džemal Čehajić nema jasno stajalište o tome kojem derviškom redu je pripadala tekija u Ćumurija ulici jer na jednom mjestu tvrdi da je tekija od njenog osnivanja te tokom XVIII st. pripadala halvetijskome derviškome redu, pozivajući se na činjenicu da je njen osnivač šejh Hasan Kaimija, kao što je ranije rečeno, imao titulu halife ovoga reda. Prema Čehajiću, Kaimija je dužnost šejha obavljao istovremeno u Hadži Sinanovoj i u svojoj tekiji.³⁵ Na drugom, pak, mjestu tvrdi da je tekija u početku djelovala kao kaderijska, te da je kasnije postala nakšibendijskom tekijom.³⁶ Naime, Kaimijina tekija je izgorjela u požaru prilikom napada princa Eugena Savojskog na Sarajevo 1697. god. Obnovio ju je 1762. god. sarajevski kadija Muhamed Zihni efendija. Na početku visokoga carskoga berata o obnovi tekije stoji: *Pošto je tekija merhum Kajimina nakšibendijskog reda u Ajas pašinoj mahali u Saraj-Bosni tijekom vremena porušena (...).*³⁷ Tekija je vjerovatno promijenila usul te je postala nakšibendijskom. Vrlo je moguće da je Kaimija bio šejhom obje tekije i da je predvodio međžlisi zikr po dva različita usula, kaderijskome i halvetijskome, ali nam se, također, veoma prihvatljivim čini stajalište da je šejh Kaimijina tekija u Ćumurija ulici bila *vekilhana* za žene-dervise kaderijskoga tarikata. Na ovaj zaključak navodi nas postojanje hilafetname šejha hadži Mehmeda ibn Hasana al-Sakakija iz 1168./1755. god. kojom ovlašćuje sina Abdul Kadira da može i žene primati u tarikat. Donosimo dio teksta hilafetname koju je na bosanski jezik preveo naš istaknuti alim, hadži šejh Fejzulah efendija Hadžibajrić.

³⁵ Vidjeti: Čehajić, *Derviški redovi...*, str. 47 i 140.

³⁶ Ibid, str. 132.

³⁷ Vidjeti: Sejfuđdin Kemura, "Ajas pašina džamija u Klkčijama", u: *Sarajevske džamije*, Sarajevo, 1910., str. 254.

Spomenuti šejh (Abdul Kadir) uvodit će u zikr (talkin činiti) i postavljati na sedžadu one koji su dostojni, i to prema svome uviđaju. Također, može da odabere i postavlja i pobožne žene, one koje su na pravom putu, koje vole Abdul Kadira Gejlaniju. Uzet će od njih 'ahd (zakletvu), a one koje ne budu dostojne svrgavat će. I dozvolit će pobožnim ženama da one uspostavljaju tarikatu, koga one hoće, a i smjenjivat će (koga one hoće). Ovo im je dozvola...³⁸

Ova hilafetnama predstavlja svojevrsno svjedočanstvo o slijeđenju prakse uvođenja duhovno pripravnih žena u kaderijski tarikatu koju je u Sarajevu, vrlo vjerovatno, uspostavio šejh Hasan Kaimija. Kao što se iz teksta hilafetname da primijetiti i žene su pristupanje tarikatu potvrđivale svečanom, ali istovremeno duboko odgovornim činom davanja prisege ('*ahdu-bey'at*). Čin prisege (*bey'ata*) kojim duhovno inicirane žene pristupaju tarikatu (u ovom slučaju kaderijskom) je duhovno oživljavanje i proživljavanje prisege koju su poslaniku Muhammedu, alejhisselam, dale vjernice: *O Vjerovjesniče, kada ti dođu vjernice da ti polože prisegu: da neće Allahu nikoga ravnim smatrati, i da neće krasti, i da neće bludničiti, i da neće djecu svoju ubijati, i da neće muževima tuđu djecu podmetati i da ti neće ni u čemu što je dobro poslušnost odricati, - ti prisegu njihovu prihvati i moli Allaha da im oprost; Allah, zaista, mnogo prašta, i On je milostiv.*³⁹

U prilog stajalištu o postojanju *vekilhane* za žene-derviše kaderijskoga tarikata navest ćemo nekoliko pravila koja ulaze u kodeks ponašanja ženā-dervišā:

- žene ne mogu sjediti zajedno sa muškarcima za vrijeme obavljanja zajedničkog zikra ili držanja predavanja u tekiji;
- žene ne mogu učiti glasni (*džehri*) zikr u prisustvu muškaraca već ili u sebi, ili prigušenim glasom kako njihove glasove ne bi čuli muškarci koji su im zabranjeni;
- žene mogu učiti zajedno glasni (*džehri*) zikr uz dopuštenje (*izun*) šejha u zasebno izdvojenom prostoru, bez prisustva muškaraca;
- pri ulasku i izlasku iz tekije žene trebaju izbjegavati miješanje sa muškarcima. Tekijski prostor će napustiti u tišini prije završetka dove

³⁸ Original hilafetname nalazi se u Historijskom arhivu grada Sarajeva. U *Svesci inventara Hadži Sinanove tekije* zavedena je na str. 61 pod br. DS/ 2.

³⁹ Kur'an, *Al-Mumtahina*, 12; prisega se, također, odnosi i na 10. ajet sure *Al-Fath*.

ili nakon što izađu muškarci te će se izravno zaputiti kućama jer je to po njih bolje i prikladnije nego zadržavanje u prostoru tekije.⁴⁰

Na temelju do sada izloženoga jasno je da duhovni odgoj i upućivanje (*iršād*) ženā iziskuje posebne uvjete za koje je, da bi bili u potpunosti zadovoljeni, pored prisustva duhovno zrele žene, predvodnice zikra ovlaštene od strane šejha, koja je dosegla postaju smirene duše (*nefs-i mutmeinne*) neophodno i postojanje odvojenog, zasebnog prostora. Stoga bi ovo mogao biti dodatni razlog zbog kojeg se šejh Kaimijina tekija u Ćumurija ulici koristila kao *vekilhana*.

Pretvarajući svoju kuću u *vekilhanu* za žene-derviše, šejh Kaimija je na prostorima Bosne i Hercegovine utemeljio prvi organizovani rad sa ženama u cilju njihovoga duhovnoga odgoja i usavršavanja. Iz ovih prvih međžlisi zikrova će se razviti čitav jedan pokret ženā-dervišā (*badž-kaduna*) poznat kao badžijanijski pokret. Osnivanje šejh Kaimijine *vekilhane* predstavlja začetak badžijanija čije će djelovanje potrajati otprilike oko jedno stoljeće.⁴¹

U prilog tvrdnji da je u Hadži Sinanovoj tekiji, a kako smo naglasili u skladu sa praksom Kaimi Babe, pažnja posvećivana upućivanju i duhovnome odgoju žena, navest ćemo i podatak da su u sastav cjelovitog kompleksa tekije ulazile dvije zgrade: jedna za muškarce i jedna za žene.⁴²

Zaključak

Povijest ljudskog roda bilježi da su istaknuti mislioci, filozofi, pjesnici načinom na koji su oblikovali vlastiti svjetonazor bili daleko ispred svoga vremena. I sve što je duhovna odvojenost ovih osobenih ličnosti od sredine okoštale uvriježenim načinom razmišljanja bila izraženiya, one su bile

⁴⁰ Pojašnjenje je dato na temelju razgovora o dodatnim pravilima i adabima ženā dervišā obavljenog 05.10. 2009. (ponedjeljak) sa hadži Seadom Halilagićem.

⁴¹ Profesor Adil Abdurahman Čokić u članku posvećenom znamenitim muslimankama kroz povijest spominje ime dobrotvorke *Hadži Badže-Kadun* iz Tuzle koja je tamo podigla medresu i ostavila vakuf za njeno izdržavanje. Ovo ime bi moglo aludirati na djelovanje Badžijanija u Tuzli; vidjeti: Adil Abdurahman Čokić, "Muslimanka u domu i javnom životu kroz istoriju", u: *Glasnik VIS-a u SFRJ*, Knjiga 1-2/ 1983., str. 97; badžijanijski pokret djelovao je i u Mostaru; Vidjeti: Hadžijahić, "Badžijanije u Sarajevu i Bosni", str. 127-128.

⁴² Kada je donesen Zakon o nacionalizaciji 1958. god. kompletna Hadži Sinanova tekija pretvorena je u više stanova. Nažalost, ženski dio tekije uzurpiran je do danas. Razgovor sa hadži Seadom Halilagićem od 17. 05. 2009. (nedjelja).

neshvaćenije od svojih savremenika. Šejh Hasan Kaimija je bio jedan od tih vizionarskih ali neshvaćenih umova svoga, a nama se čini, sudeći prema proizvoljnim i neutemeljenim tvrdnjama koje su o njegovoj ličnosti iznijeli neki istraživači njegova života i tesavufskoga nauka, i ovoga našeg vremena. Ostavljajući po strani šejh Kaimijinu poeziju, u ovome radu tretirali smo do sada gotovo neistraženo polje njegova djelovanja iskazano kroz poklanjanje posebne pažnje ženama koje su osjećale potrebu za duhovnim samoostvarenjem. Ovakvim, za 17. st. i bosansku sredinu nesvakidašnjim odnosom prema ženi šejh Kaimija je pokazao koliko je raznolik i iznijansiran spektar profinjenosti koje grade suptilni duhovni mozaik njegove ličnosti kojom je posvjedočio jedno od temeljnih tesavufskih načela po kojemu se prepoznaje istinski sufija, a to je *biti sin svoga vremena* (*ibnul-vakt*).⁴³

Svojom cjelokupnom životnom stazom šejh Kaimija ne samo da je pokazao da je bio sin svoga vremena u punini oba u njemu sadržana značenja (ovozemaljskoga i gnostičkog vremena), nego i nama može poslužiti kao svijetli putokaz na putu vlastitih duhovnih pregnuća.

Neka Uzvišeni Allah učini sretnim njegove tajne, neka prekrije njegove mane i oprost mu grijeh. Uslišaj Bože!⁴⁴ ■

SEYRI SULUK OF SHEIKH KAIMIJA IN LIGHT OF HIS ATTITUDE TOWARDS WOMEN SUFIS

Summary

The second half of the 17th century was marked by the appearance of one of the most significant personalities in the culture of BiH, whose spiritual horizons went far beyond the geographic and historical framework of his life and

⁴³ Izuzmemo li njegovo uobičajeno značenje termin vrijeme (وقت) sa sufijskog aspekta motreno označava vrijeme uz Boga u kojem je sluga srcem sjedinjen s Tajnom Njegovom. U takvome stanju otkrovenja i krajnje bliskosti s Bogom on zaboravlja i na prošlost i na budućnost prosežući u zbilju gnostičkoga vremena. Oni rijetki Božiji odabranici o duhovnome iskustvu "življenja" u gnostičkome vremenu između ostalog su kazali: *Naša srca osjećaju užitak samo u vremenu ozbiljenom uz Istinitog Boga i ako bismo ih zabavili razmišljanjem o onome što je bilo jučer ili što će biti sutra bila bi nam zakrivena zbilja gnostičkoga vremena, a svaka pokrivka je vid duhovne raspršenosti*; vidjeti: Hoğwîrî, *Kaşfol-mahğûb*, (Tehrân: Ketâbxâne-ye Tahûrî, 1997/1376, str. 480-484).

⁴⁴ Dova se nalazi u kairskom primjerku šejh Kaimijina Divana; cit. prema: Fehim Nametak, "Uvodni stihovi Kaimijina Divana", str. 73.

work – a sheikh and a poet, Hasan Kaimija also known as Kaimi Baba. Papers about him published thus far present a wide range of diverse, even opposing opinions about his life and work, and about his *tassawuf* views expressed in his poetry. This paper does not deal with his poetry, but rather, on the basis of sources available, with his life and the level of maturity he reached on his spiritual path (*seyri suluk*), in order to dispel at least some of the dilemmas about his personality. The paper will focus on a particularly important and interesting, and yet under-researched segment of his social engagement – spiritual guidance and instruction (*irshād*) of women dervishes.

Key words: Sheikh Hasan Kaimija, Kaimi Baba, seyri suluk, Hajji Sinan's tekke, Vekilhane, Badžijanije.

Literatura

1. 'Attār, F. (2000/1379) *Tazkeratol-awliyā*, kritičko izdanje R. Nicholson, Tehrān: Enteshārāt-e Asātīr.
2. 'Attār, F. (2004) *Spomenica Dobrih*, preveo sa perzijskoga: Muamer Kodrić, Sarajevo: Kulturni centar ambasade I.R. Iran u BiH.
3. Bašagić, S. (1931) *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini*, Zagreb: Matica Hrvatska (Izvanredno izdanje).
4. Bašagić, S. (1986) *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo: Svjetlost.
5. Čokić, A.A. (1988) "Šejhul-Ekber Muhjuddin Arebi", Sarajevo: *Preštampano iz Novog Behara*, god. IX, br. 19-24.
6. Čokić, A.A. (1983) "Muslimanka u domu i javnom životu kroz istoriju", Sarajevo: *Glasnik VIS-a u SFRJ*, Knjiga 1-2.
7. Čehajić, Dž. (1986) *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo: Orijentalni institut.
8. Ekremov, M.Š. (1933) "Šejh Hasan Kaimija narodni tribun iz Bosne i hrvatski pjesnik iz XVII st.", *Narod*, I, Sarajevo.
9. Gejlani, A.K. (2002) "El- Matleb fi merātibit- tarikati", preveo: Fejzulah Hadžibajrić, *Šebi Arus*, br. 22/23.
10. Hadžibajrić, F. (1989) "Tarikat kao zaboravljeni dragulj", *Islamska misao*, god. XI, br. 129.
11. Hadžibajrić, F. (1989) "Mali rječnik sufijsko-tarikatskih izraza", *Tesawwuf-Islamska mistika*, Zagreb: Zagrebačka džamija.
12. Hadžijahić, M. (1966) *Hasan Kaimija i njegovo turbe na Kuli u Zvorniku*, Zvornik.

13. Hadžijahić, M. (1982) "Badžijanije u Sarajevu i Bosni", *Anali GHB*, Knjiga VII-VIII, Sarajevo.
14. Handžić, M. (1999) *Teme iz historije književnosti*, Izabrana djela Mehmeda Handžića, Knjiga 1, Sarajevo: Ogledalo.
15. Hoğwiri, 'A. (1997/1376) *Kašfol-mahğüb*, kritičko izdanje W. Žukovski, Tehrān: Entešārāt-e Tahūrī.
16. Kalabić, M. (1890) "Hadži Sinanova tekija u Sarajevu", *Glasnik Zemaljskog muzeja*, Sveska 11, Sarajevo.
17. Kemura, S. (1910) "Ajas pašina džamija u Klkčijama", *Sarajevske džamije*, Sarajevo: Zemaljska štamparija.
18. Kur'an s prevodom (1990) preveo: Besim Korkut.
19. Nametak, F. (1974) "Uvodni stihovi Kaimijina Divana", *Anali GHB*, Knjiga II i III, Sarajevo.
20. Nametak, F. (1989) *Pregled književnog stvaranja bosansko-hercegovačkih muslimana na turskom jeziku*, Sarajevo: El-Kalem.
21. Nametak, F. (1997) *Divanska književnost Bošnjaka*, Sarajevo: Orijentalni institut.
22. *Sveska Inventara Hadži Sinanove tekije*, Historijski arhiv grada Sarajeva.
23. Qaysarī (1920/1299) *Šarhol-Qaysarī 'alā Fosūsol-bekam*, Qom: Entešārāt-e Bīdār.
24. Šabanović, H. (1973) *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo: Svjetlost.
25. Šamić, J. (1979) "Kaimi, bosanski pjesnik, mistik, iz 17. vijeka-Uvodna kasida Divana", *Treći program Radio-Sarajeva*, br. 24.
26. Šamić, J. (1984) "Hasan Kaimi Baba: Život i djelo", *Treći program Radio-Sarajeva*, br. 47.
27. Šamić, J. (1986) "Kaimijina kasida na -ari iz njegovog djela Varidat", *POF*, br. 35, Sarajevo: Orijentalni institut.